

**SPOŁECZNA PERCEPCJA KOBIETY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ
– W POSZUKIWANIU KOBIECEJ TOŻSAMOŚCI**

Małgorzata Witkowska

Wydział Nauk Pedagogicznych Dolnośląskiej Szkoły Wyższej
ul. Strzegomska 55, 53-611 Wrocław
e-mail: malgorzata.gasior@gazeta.pl

Wojciech Imielski

Ośrodek Usług Psychologicznych w Bukownie,
ul. Wyzwolenia 5, 32-332 Bukowno
e-mail: wojciechimielski@wojciechimielski.pl

ABSTRAKT

Teza. Artykuł prezentuje sytuację kobiety z niepełnosprawnością we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki poszukiwania tożsamości w niekorzystnych warunkach cywilizacyjnych. Główną tezą artykułu jest stwierdzenie, że niepełnosprawność stwarza zagrożenie dla poczucia tożsamości, kobiecości i atrakcyjności.

Omówione koncepcje. Autorzy skoncentrowali się na ukazaniu problemów konfrontacji fizycznych ograniczeń kobiety z jej poczuciem kobiecości i atrakcyjności. Opisano zjawisko tożsamości w ujęciu filozoficznym i psychologicznym. Dokonano analizy pojęcia i problemu niepełnosprawności, ukazując także związane z nią szanse rozwojowe. Podjęto temat zagrożeń, jakie niepełnosprawność stwarza dla poczucia kobiecości. Kolejną część artykułu stanowią rozważania na temat percepcji kobiety z niepełnosprawnością w szerokiej perspektywie społecznej.

Wyniki i wnioski. Na podstawie zgromadzonej literatury, w tym wyników publikowanych badań naukowych stwierdzono, że trudna, społeczna sytuacja osób z niepełnosprawnością jest szczególnie problematyczna w przypadku kobiet. Niepełnosprawność jest istotnym elementem uderzającym w poczucie kobiecości, a w konsekwencji stanowi czynnik zagrożenia dla oceny własnej wartości. Niepełnosprawność staje się w większości przypadków ważnym, często centralnym elementem osobistej tożsamości człowieka, zaś tożsamość jest silnie oparta na poczuciu płciowości. Dlatego budowanie pozytywnej samooceny u kobiet z niepełnosprawnością jest szczególnie trudnym i ważnym wyzwaniem rozwojowym.

Oryginalność/wartość poznawcza ujęcia. Artykuł zwraca uwagę na rzadko podejmowaną kwestię miejsca, jakie w kobiecej tożsamości zajmuje element poczucia kobiecości. Ponadto podjęto temat wzajemnych powiązań, zachodzących pomiędzy tożsamością, poczuciem kobiecości oraz oceną własnej atrakcyjności i wartości jednostki w społeczeństwie.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, tożsamość, kobiecość, radzenie sobie, społeczna percepcja.

The social perception of women with disability - in search of a female identity

ABSTRACT

Argument. The article presents the situation of disabled women in the modern world, with particular emphasis on the problem of searching for identity in unfavourable civilization conditions. The main thesis of the article is the statement that disability poses a threat to the sense of identity, femininity and attractiveness.

The concepts discussed. The authors focused on showing the problems of confronting the physical limitations of a woman with her sense of femininity and attractiveness. The phenomenon of identity in the philosophical and psychological approach is described. An analysis of the concept and problem of disability was performed, showing also the developmental chances associated with it. The topic of the threats that disability creates for a sense of femininity is discussed. The main part of the article are reflections on the perception of disabled women in a broad social perspective.

Results and conclusions. It was found that the difficult social situation of people with disabilities is particularly problematic for women. Disability is an important element that strikes a sense of femininity, and as a consequence is a threat to self-esteem. In most cases, inefficiency becomes an important, often central element of a person's personal identity, and identity is strongly based on the feeling of sexuality. That is why building positive self-esteem among disabled women is a particularly difficult and important developmental challenge.

Originality/cognitive value of the approach. The article draws attention to the rarely mentioned issue of the place in the female identity that is part of the sense of femininity. In addition, the topic of mutual relations between identity, a sense of femininity, and the assessment of one's own attractiveness and values in society was taken up.

Key words: disability, identity, womanhood, coping, social perception

WSTĘP

Świat współczesnego człowieka koncentruje się w znacznej mierze na dążeniu do specyficznie pojmowanej doskonałości. Nowoczesne trendy i tendencje kulturowe w krajach rozwijających się, nakładają na jednostkę obowiązek przystosowania się do narzuconych odgórnie wymagań i oczekiwań. Jednym z najbardziej charakterystycznych rysów współczesnej cywilizacji zachodniej jest kult doskonałego zdrowia oraz nie-realistycznego piękna. Dobrze jest to, co w pełni sprawne, wydajne i efektywne, a przy tym zdrowe i atrakcyjne fizycznie. Konsekwencją przyjętego kierunku rozwoju przez ostatnie dziesięciolecie było więc odrzucanie i dyskryminacja wszelkich elementów nie pasujących do schematu zbudowanego na podstawie idei absolutnej perfekcji.

Wytyczne co do doskonałości dotyczą także ludzkiego ciała. Tak w przypadku mężczyzn, jak i przede wszystkim kobiet, wykreowano pewne wzorce, narzucając jednostkom wymóg dostosowywania się do często nierealnych oczekiwań. Tymczasem od początków historii człowiekowi towarzyszą problemy chorób i deficytów oraz wszelkich

ułomności, czyniących ludzkie ciało dalece niedoskonałym. Niepełnosprawność wydaje się być zjawiskiem przeczącym przyjętym trendom. Osoby z niepełnosprawnością „nie pasują” do schematu społeczeństwa zdrowego, pięknego i zadowolonego.

We współczesnych warunkach cywilizacyjnych często pojawia się u człowieka rozmaicie uwarunkowane zjawisko kryzysu tożsamości. Masowość procesów społecznych sprawia, że jednostka znaczy coraz mniej. Jednocześnie poszczególnym osobom stawia się wciąż wyższe wymagania. Tożsamość ludzka budowana jest w znacznej mierze na podstawie stanu zdrowia oraz wyglądu zewnętrznego. Ma to znaczenie szczególne w przypadku kobiet, dla których atrakcyjna prezencja jest kwestią najwyższej wagi i centralnym elementem tożsamości. Z tego względu kobieca niepełnosprawność jest w wielu aspektach problemem szczególnym.

Artykuł omawia problematykę tożsamości kobiety z niepełnosprawnością w warunkach współczesnego świata. W oparciu o literaturę przedmiotu przeprowadzono analizę pojęcia tożsamości z perspektywy filozoficznej i psychologicznej. Opisano zjawisko niepełnosprawności, analizując je jako problem osobisty i społeczny oraz jako szansę rozwojową, zaprezentowano niepełnosprawność także jako zagadnienie psychologiczne i socjologiczne. W ostatniej części autorzy opisali wpływ, jaki na poczucie kobiecości oraz sytuację kobiety we współczesnym świecie wywiera niepełnosprawność.

POJĘCIE TOŻSAMOŚCI. PERSPEKTYWA FILOZOFICZNA I PSYCHOLOGICZNA

Zgodnie z ujęciem proponowanym przez *Słownik Języka Polskiego*, tożsamość ma w języku polskim 5 różnych znaczeń. Oznacza ona: „1- identyfikacja, 2 - w odniesieniu do pojedynczego człowieka: świadomość siebie, 3 - fakty, cechy, dane personalne pozwalające zidentyfikować jakąś osobę, 4 - w odniesieniu do społeczności: świadomość wspólnych cech i poczucie jedności, 5- mat. równość dwóch wyrażeń, która zachodzi dla wszystkich wartości występujących w niej zmiennych” (sjp.pwn.pl).

Z punktu widzenia bieżących rozważań istotne jest drugie i trzecie określenie, analizą objęta jest bowiem jednostka ludzka jako pojedynczy, autonomiczny byt. Tożsamość dotyczy cech charakterystycznych dla człowieka, pozwalających go rozpoznać i ponad wszelką wątpliwość stwierdzić, że jest tym, kim faktycznie jest. Takie znaczenie tego pojęcia znajduje swoje odzwierciedlenie w idei powszechnie stosowanych „dowodów tożsamości”. Z perspektywy psychologicznej poczucie tożsamości jest natomiast świadomością samego siebie, a więc wiedzą na temat własnej autonomii i odrębności, własnych cech szczególnych, miejsca w świecie i grupie społecznej oraz wszelkich innych, osobistych dyspozycji, które jednostkę wyraźnie odróżniają od pozostałych przedstawicieli gatunku ludzkiego. Z tego punktu widzenia można więc stwierdzić, że funkcją tożsamości jest przede wszystkim możliwość jednoznacznego zidentyfikowania osoby, zarówno przez nią samą, jak i przez jej otoczenie społeczne.

Z kolei filozoficzne rozumienie pojęcia i problematyki tożsamości człowieka dotyczy przede wszystkim jego trwania w czasie. Tożsamość oznacza bowiem niezmienność pomimo upływu dziejów, ponieważ jednostka pozostaje tą samą (choć nie „taką samą”) jednostką, niezależnie od zachodzących, wewnętrznych i zewnętrznych zmian. Oznacza to, że tożsamość jest względnie stała, pomimo wzrostu, rozwoju, zmian w wyglądzie zewnętrznym, przemian mentalnościowych i wszelkich innych

(Karpiński, 2013). W warunkach filozoficznej metafizyki, tożsamość łączy elementy indywidualności oraz wspomnianej ciągłości, a więc dotyczy zarówno ludzkiego trwania i niezmienności na przestrzeni czasu, jak i naturalnej odrębności, autonomii i niepowtarzalności każdej jednostki (Spaemann, 1995).

Wydaje się, że wspomniane czynniki tożsamości wymieniane są niezależnie od koncepcji filozoficznej czy też nurtu, jaki reprezentuje konkretny myśliciel, ponieważ można odnaleźć je zarówno w ujęciach religijnych, jak i pozareligijnych, na przestrzeni różnych okresów filozofii i najprawdopodobniej w każdym rejonie geograficznym. Arystoteles wskazywał, że tożsamość jest „jednością rzeczy” oraz że dzięki tożsamości „rzecz jest identyczna sama ze sobą” (Arystoteles, 2001). Z kolei Tomasz z Akwinu wymogiem ludzkiego trwania i tożsamości uczynił bliską relację z Bogiem, a następnie zmartwychwstanie (Wieradzka-Pilarczyk, 2015). Kartezjusz ciągłość istnienia analizował z punktu widzenia nieprzerwanego, będącego warunkiem poczucia tożsamości procesu ciągłego, świadomego myślenia, co zresztą znalazło swoje odbicie w słynnym sformułowaniu „Myślę, więc jestem” (Wieradzka-Pilarczyk, 2015). Elementy indywidualności i niezmienności obecne są zwykle nawet w bardzo odmiennych koncepcjach filozoficznych.

Tożsamość i poczucie tożsamości to także pojęcia niezwykle istotne w psychologii. Należy pamiętać, że psychologia jest nauką przez wiele stuleci leżącą w obszarze filozofii, stąd też ujęcia zjawiska tożsamości na gruncie psychologii są bardzo podobne do filozoficznych. Tożsamość jest podstawą samoświadomości osoby, pozwala zachować poczucie własnej jednostkowości oraz stabilność życia psychicznego. Jest zjawiskiem o charakterze rozwojowym i kształtuje się przez cały okres życia człowieka. W różnych ujęciach teoretycznych tożsamości nadaje się w psychologii różnorodne ramy definicyjne i interpretacyjne. Przyjmuje się dość powszechnie, że pojęcie tożsamości do teorii dyscyplin społecznych wprowadził psycholog Erik Erikson, tak naprawdę jednak pojęciem tym na gruncie nauk o psychice i zachowaniu człowieka zajmowano się już znacznie wcześniej (Waszczyńska, 2014).

Tożsamość i poczucie tożsamości to w życiu istoty ludzkiej zjawiska o fundamentalnym, trudnym do przecenienia znaczeniu. Stanowią centralny element osobowości, warunkując świadomość własnego, jednostkowego bytu. Tym samym poczucie tożsamości przekłada się bezpośrednio na treść i jakość codziennego życia każdej osoby. Jest podstawą odczuwania i przeżywania siebie oraz, co szczególnie istotne, wchodzenia w relacje międzyludzkie.

ZJAWISKO NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ JAKO PROBLEM I JAKO SZANSA ROZWOJOWA

Niepełnosprawność jest zjawiskiem niezwykle powszechnym i uważanym za bardzo istotne społecznie. W świecie ukierunkowanym na osiągnięcie doskonałości funkcjonowania za wszelką cenę, każde ograniczenie sprawności działania spotyka się z dość szczególnym odbiorem. Niepełnosprawność bywa odbierana jako zaprzeczenie lub w każdym razie znaczne zubożenie pełnowartościowości. Inaczej rzecz ujmując, można powiedzieć, że osoba nie w pełni sprawna narażona jest na bycie nie w pełni wartościową. Ponieważ jednak różne formy niepełnosprawności towarzyszą człowiekowi od początków jego gatunkowej historii, pojmowanie tego zjawiska było zawsze materia wielu

rozważań, a nawet dociekań naukowych i znacznie zmieniało się na przestrzeni czasu.

W niektórych kulturach i okresach dziejowych, niepełnosprawność mogła stać się podstawą izolacji, a nawet społecznie usankcjonowanej eliminacji. Przykładem może być choćby starożytna Sparta, w której osoba niepełnosprawna stawała się społecznie nieprzydatna. Niepełnosprawność skazywała na niebyt ludzi żyjących pod rządami wielu systemów totalitarnych, czego szczególnie jaskrawym przykładem była hitlerowska idea „ulepszania rasy”, realizowana między innymi poprzez pozbywanie się jednostek „gorszej jakości” (Punpur, 2013).

Zgodnie z ujęciem zaproponowanym przez Światową Organizację Zdrowia w roku 2001, niepełnosprawność jest „szerokim pojęciem obejmującym upośledzenie, ograniczenie aktywności oraz restrykcje uczestniczenia. Określa ono negatywne aspekty interakcji pomiędzy jednostką (z określonym stanem chorobowym) a czynnikami wpływającymi z kontekstu, w którym znajduje się jednostka (czynniki środowiskowe i osobowe)” (WHO, 2009, s. 213). A zatem, jak wskazano, postulowane przez WHO określenie niepełnosprawności obejmuje szerokie spektrum zjawisk i dla jego poprawnego rozumienia konieczne jest wyjaśnienie upośledzenia, ograniczenia aktywności oraz restrykcji uczestniczenia. Wszystkie te pojęcia zdefiniowano w cytowanym dokumencie. Upośledzenie rozumiane jest jako utrata jakiejś struktury ciała albo funkcji fizjologicznej, względnie nieprawidłowości w ich zakresie. Nieprawidłowość oznacza w tym przypadku odchylenie czy też zmianę względem ustalonych norm statystycznych. Poprzez aktywność rozumie się wykonanie przez jednostkę czynności lub zadania, natomiast ograniczenie aktywności polega na występowaniu trudności, które osoba napotyka w drodze ich realizacji. Ograniczenie aktywności może przyjmować różne postacie, od niewielkiego do znacznego (jakościowego lub ilościowego) odchylenia od stanu, jakiego oczekuje się od osób bez zaburzeń. Poprzez ograniczenie uczestniczenia specjaliści WHO rozumieją problemy, na jakie napotykać może osoba zaangażowana w różne sytuacje życiowe. Również w tym przypadku ograniczenie stwierdza się wówczas, jeśli zakres uczestnictwa osoby niepełnosprawnej w określonych dziedzinach życia jest znacznie zmieniony lub ograniczony w porównaniu z osobami bez niepełnosprawności (WHO, 2009).

Z kolei funkcjonująca na polskim gruncie prawnym Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych zawiera zapis stwierdzający, że „niepełnosprawnymi są osoby, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, a w szczególności ogranicza zdolności do wykonywania pracy zawodowej, jeżeli uzyskały orzeczenie: o zakwalifikowaniu do jednego z trzech stopni niesprawności albo orzeczenie o całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy, a jeżeli nie ukończyły 16 roku życia – orzeczenie o rodzaju i stopniu niepełnosprawności” (Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz. U. z 2016 r. poz. 2046 i 1948 oraz z 2017 r. poz. 777, 935 i 1428).

Obecna definicja Światowej Organizacji Zdrowia ma charakter bardzo ogólny i ujmuje niepełnosprawność w bardzo szerokiej perspektywie. Wyraźnie widoczna jest tendencja do przedstawiania problemu w kategoriach coraz bardziej kontekstowych, środowiskowych i społecznych oraz do odchodzenia od koncentracji na defektach czy uszkodzeniach. Z kolei ujęcie ustawowe ma jednoznacznie prawną formę, ponieważ

definicja służy ściśle określonym, prawnym celom proceduralnym. Związłą i bardzo ogólną definicję niepełnosprawności proponuje Encyklopedia Powszechna PWN, której autorzy stwierdzają, że jest to „ograniczenie lub brak zdolności do wykonywania czynności w sposób lub w zakresie uważanym za normalny dla człowieka, wynikające z uszkodzenia i upośledzenia funkcji organizmu”. W opisie hasła autorzy Encyklopedii również powołują się na Światową Organizację Zdrowia (encyklopedia.pwn.pl).

Niepełnosprawność oznacza więc ograniczenie lub wyłączenie jakiejś potrzebnej człowiekowi sprawności, istotnej w zakresie uważanym przez daną osobę za ważny. Może to mieć znaczenie w każdej dziedzinie życia, zarówno w perspektywie zawodowej, jak i zupełnie prywatnej. Warto także zwrócić uwagę, że z punktu widzenia przywołanych definicji, niepełnosprawność nie musi być zjawiskiem obecnym stale w codziennym życiu. Może bowiem wyłączać lub ograniczać jakąś bardzo specyficzną, nawet rzadko używaną funkcję. Zjawisko niepełnosprawności pojawia się wszędzie tam, gdzie upośledzeniu ulegają czynności ważne z punktu widzenia celów czy interesów osoby. Ponadto niezwykle istotnym zdaje się być fakt, że niepełnosprawność może mieć charakter zarówno wrodzony, jak i nabyty, a zatem w życiu każdej jednostki ludzkiej obecny jest element ryzyka wystąpienia niepełnosprawności.

Z powodów dość oczywistych, różne ujęcia niepełnosprawności koncentrują się na wynikających z niej ograniczeniach. Samo określenie „niepełnosprawność” jednoznacznie wskazuje na pojawiające się deficyty i właśnie w taki sposób, zjawisko to jest zazwyczaj spostrzegane w kręgach społecznych. Niepełnosprawność rodzi określone problemy zdrowotne, społeczne i organizacyjne, zwykle bowiem wymaga od człowieka odpowiedniej modyfikacji własnego zachowania oraz najbliższego otoczenia w taki sposób, aby umożliwić lub ułatwić codzienne funkcjonowanie. Z drugiej strony jednak niesprawność rodzi określone możliwości wszechstronnego rozwoju. Osoby z niepełnosprawnością codziennie stają w obliczu określonych wyzwań. Napotykać na bariery, walczyć z nietolerancją czy brakiem zrozumienia, pokonują różnej natury przeszkody, nieobecne w życiu osób w pełni sprawnych. Stwarza to pewne szczególne możliwości wykształcania uzdolnień i umiejętności, które w normalnych warunkach nie mogłyby się pojawić. Wiadomo, że osoby niewidome w niezwykłym stopniu rozwijają zmysły słuchu i dotyku. Człowiek pozbawiony kończyn górnych, uczy się obsługiwanie różnych urządzeń nogami. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną rozwijają specyficzne, bardzo wybiórcze uzdolnienia, a ludzie z doświadczeniem choroby psychicznej, wykształcają specyficzną wrażliwość na pewne szczególne aspekty egzystencji. W trudnej sytuacji ograniczeń i upośledzeń wiele jednostek znajduje ścieżkę kreatywności, sposób na budowanie kariery czy samorealizację, walkę z codziennymi problemami wykorzystując jako motor napędowy rozwoju i postępu. To tylko niektóre przykłady na to, że „moc w słabości się doskonalali” (św. Paweł).

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ JAKO WYZWANIE DLA POCZUCIA KOBIECOŚCI

Poczucie przynależności płciowej oraz identyfikacja z płcią są ważnymi elementami poczucia tożsamości. Wielu autorów stwierdza, że świadomość własnej płciowości stanowi centralny aspekt tożsamości społecznej (Gulczyńska, Jankowiak, 2009; Szymańska-Zybertowicz, Zybertowicz, 2014). To właśnie ze społecznych norm i ocze-

kiwań wynika występująca u człowieka potrzeba przynależności do danej grupy płciowej. Płeć stanowi także najczęściej stosowane i najłatwiej dostępne kryterium podziału przedstawicieli gatunku ludzkiego. Różnice zachodzące pomiędzy kobietami a mężczyznami są na tyle wyraziste, że większość badań naukowych dotyczących ludzi, zwykle przynajmniej w jakimś stopniu dotyczy płci, a często płeć jest jedną z podstawowych badanych zmiennych (Gulczyńska, Jankowiak, 2009). Męskość i kobiecość są ważnymi elementami składowymi ludzkiej osobowości i niektóre psychologiczne narzędzia badawcze zawierają specjalne skale, określające właśnie natężenie tendencji charakterystycznych dla danej grupy płciowej (Matkowski, 1992).

Zarówno męskość, jak i kobiecość, to dwa określenia w potocznym rozumieniu oznaczające zbiór cech oraz zachowań związanych z płcią, zgodnych z dotyczącymi płci stereotypami, jakie zostały przyjęte w danym kręgu kulturowym czy grupie społecznej. Kobiecość jest więc zbiorem wyobrażeń na temat tego, jaka powinna być kobieta, co kobietę odróżnia od mężczyzny i jak powinno wyglądać funkcjonowanie w kobiecej roli płciowej. Jest także zbiorem ujawniających się zewnętrznie cech, które pozwalają jednoznacznie zaklasyfikować osobę jako kobiecą. Z perspektywy biologicznej można natomiast powiedzieć, że cechy kobiece są elementem silnie przyciągającym mężczyzn, stanowią bowiem sygnał zachęcający do zbliżeń, uwodzą, intrygują i są przyczyną seksualnego pożądania, dzięki któremu możliwa jest prokreacja (por. Imieliński, 1970).

W tradycyjnym, ewolucyjnym rozumianym układzie ról płciowych to mężczyzna zdobywa kobietę. Do niego należy inicjatywa oraz działanie zmierzające do zbliżenia. Kobieta natomiast stara się prezentować możliwie atrakcyjnie, by wzbudzić zainteresowanie oraz motywację do stworzenia związku. Ponadto, z ewolucyjnego punktu widzenia, zasadnicze znaczenie mają zdrowie i sprawność partnerów. Kobieta poszukuje mężczyzny silnego i zaradnego, ponieważ osobnik taki oferuje najprawdopodobniej atrakcyjny zestaw genów i jest zdolny zapewnić założonej rodzinie odpowiedni poziom funkcjonowania. Mężczyzna poszukuje zdrowej, pełnowartościowej matki dla swoich dzieci oraz sprawnej i efektywnej opiekunki domu. Z tej perspektywy pełnosprawność kobiety ma zasadnicze znaczenie dla jej płciowej atrakcyjności. Jeśli wziąć natomiast pod uwagę, że płciowość jest podstawowym elementem tożsamości, można wyciągnąć wniosek, że poprzez implikację, tożsamość silnie opiera się na pełnosprawności. Ponadto, podstawową i najbardziej wstępną przesłanką do oceny stanu zdrowia i sprawności jest wygląd. U osób niepełnosprawnych deficyty czy uszkodzenia nader często są widoczne na pierwszy rzut oka. Można więc podejrzewać, że niepełnosprawność w wielu przypadkach silnie wpływa na atrakcyjność seksualną kobiety oraz na jej poczucie własnej atrakcyjności.

Powab i urok osobisty, oparte przede wszystkim na wyglądzie zewnętrznym oraz zachowaniu, są niezmiennie istotnymi wartościami w życiu każdego człowieka. W przypadku kobiet, efekt ten jest szczególnie wyraźny, ponieważ przez tysiąclecia rozwoju, cywilizacja ludzka stworzyła niezwykle kult niewieściego piękna, sprawności i witalności, nakładając na kobiety specyficzny obowiązek atrakcyjności. W przypadku mężczyzn znacznie częściej podkreśla się inne wartości. To właśnie głównie do kobiet adresowany jest przekaz przedsięwzięć związanych z modą, kosmetycznych i odzieżowych oraz wszelkich innych, ukierunkowanych na realizację imperatywu piękna podmiotów rynkowych. Tego typu organizacje kształtują stereotypy atrakcyjności w sensie pożądanego, zgodnego z aktualnie narzuconymi społecznie normami wyglądu. Wielką rolę odgrywa

w tym procesie marketing, posługujący się dość nierealnym wizerunkiem odpowiednio ucharakteryzowanych, nieskazitelnie pięknych modelek (Banach, 2016).

W związku z obecnością takich właśnie tendencji społecznych i cywilizacyjnych, podstawą poczucia kobiecości i atrakcyjności są u kobiet głównie fizyczne atrybuty ich płciowości. Chodzi przede wszystkim o jednoznacznie kobiece elementy ciała, takie jak biust czy długie, bujne włosy oraz wszelkie inne, których odpowiedni, kobiecy wygląd staje się ważnym komponentem seksapilu – brzuch, pośladki, nogi czy ramiona. Tak naprawdę wszelkie fragmenty ciała mogą być wizytówką kobiecości i istotnym punktem ciężkości w procesie oceniania atrakcyjności płciowej (zob. Imieliński, 1970). Należy wskazać, że każdy element kobiecego ciała może ulec uszkodzeniu, a zatem deficyt w zakresie jakiegokolwiek, zwłaszcza łatwo widocznej jego części, może negatywnie rzutować na przeżywaną przez kobietę i/lub spostrzeganą przez jej otoczenie kobiecość. Jest to widoczne bardzo wyraźnie choćby u kobiet, które w wyniku choroby nowotworowej utraciły jedną lub obie piersi (Adamczak, 1998).

Z powyższych zależności wynika dość wyrazisty obraz przeżywanych przez kobiety z niepełnosprawnością dylematów. Własna niepełnosprawność może być podstawą poczucia niepełnowartościowości, jak u każdego innego człowieka, jeśli jednak problem dotyczy kwestii wyglądu, z punktu widzenia kobiety może być szczególnie poważny i przykry. Przekonanie o fizycznej nieatrakcyjności, zwłaszcza w połączeniu z przekonaniem o własnej, niższej wartości, przekłada się bezpośrednio i bardzo silnie na poczucie tożsamości, a tym samym na samopoczucie, stan psychiczny oraz jakość codziennego funkcjonowania życiowego.

SPOŁECZNA PERCEPCJA KOBIEC Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

W niektórych opracowaniach wskazuje się, że wygląd ciała jest w wielu przypadkach odzwierciedleniem tożsamości społeczeństwa oraz istniejących w nim tendencji. Ciało ludzkie jest pewnym społecznym tekstem, konstruowanym tak, aby inne osoby mogły go odczytywać (Kimmel, 2008). Oczekiwania społeczne budują cały system wymagań stawianych ciału i określających, kiedy jest, a kiedy nie jest atrakcyjne, akceptowane, czy podziwiane i pożądane. Wiedza zgromadzona w tym systemie ma charakter typowo normatywny i dyscyplinujący, nakłada określone nakazy i ograniczenia. W obliczu typowo ludzkiej skłonności do podążania za trendami i nieróżnienia się od ogółu, stwarza pewien imperatyw kategoryczny, któremu większość społeczeństwa skłonna jest się podporządkować.

Kobieta z niepełnosprawnością, jak wykazano, czuje się więc często osobą niepełnowartościową. Jest tak tym bardziej, im bardziej jej atrakcyjność fizyczna zostaje ograniczona przez deficyty. Cieleśna ułomność powoduje, że kobieta nie pasuje do stereotypu idealnej samicy ludzkiej, nie czuje się wobec tego spełniona, przeżywa poczucie inności, obcości i nieadekwatności.

W społeczeństwie formującym określone oczekiwania wobec wyglądu, sprawności i zdrowia, kobieta z niepełnosprawnością nie spełnia istniejących wymagań. W wielu przypadkach nie może także normalnie wypełniać przypisywanych kobiecie ról i funkcji, ani realizować typowych dla kobiecej roli płciowej zadań. Może spotykać się z nietolerancją i odrzuceniem, zwłaszcza ze strony mężczyzn, co jest dla kobiet szcze-

gólnie przykre i trudne do zaakceptowania. W niektórych źródłach wskazuje się, że kobiety z niepełnosprawnością zmuszone są radzić sobie z podwójną dyskryminacją – wynikającą zarówno z faktu przynależności do grupy kobiet, jak i związaną z niepełnosprawnością (Cieślukowska, Sarata, 2012). Ponadto, w kontekście problemu niepełnosprawności coraz częściej pojawia się pytanie o czynnik płci (Rudek, 2012). Wiele kobiet z niepełnosprawnością wskazuje, że czują się ofiarami bardzo szczególnego procesu wyzucia z cielesności, przyporządkowania do jakiejś specyficznej „trzeciej płci” (Banach, 2016). Wiąże się to chociażby z faktem, że dla osób z niepełnosprawnością, przeznacza się w miejscach publicznych trzeci rodzaj toalety – obok męskiej i żeńskiej pojawia się bowiem bezpłciowa toaleta „niepełnosprawna”. Objęte badaniami wpływu niepełnosprawności na funkcjonowanie kobiet, respondentki wskazywały, że niezwykle rzadko mówi się o „kobietach z niepełnosprawnością”, znacznie częściej określając wszystkich niepełnosprawnych z użyciem jednej kategorii „osób” (Banach, 2016).

Kobiety z niepełnosprawnością bardzo często czują się nieatrakcyjne i takie poczucie dotyczy, rzecz jasna, przede wszystkim oceny ze strony pełnosprawnych mężczyzn. Czasami niepełnosprawność wiąże się z całkowitą niemożnością lub z dużymi ograniczeniami w zakresie wykonywania normalnie uznawanych w społeczeństwie ról płciowych. W takim przypadku, jeśli kobieta na przykład nie może być matką, poczucie płciowej tożsamości narażone jest na duże zagrożenie. Przekonanie o własnej niepełnowartościowości jest natomiast zjawiskiem utrudniającym codzienne życie i prawidłowe funkcjonowanie w społecznej rzeczywistości. Kobiety z niepełnosprawnością mogą ponadto mieć problem ze znalezieniem stałego i atrakcyjnego zatrudnienia. Również w tym przypadku dyskryminacja może mieć podwójny, opisany już powyżej charakter (Banach, 2016).

Poczucie nieatrakcyjności fizycznej oraz problemy ze znalezieniem stałego partnera życiowego przekładają się na kolejne zjawisko – samotność. Większość kobiet ujawnia silną potrzebę bycia w związku, a kobieta samotna narażona jest na niejako wtórną nieatrakcyjność. Z drugiej jednak strony spotkać można doniesienia, że kobiety z niepełnosprawnością wzbudzają podziw i ciekawość ze strony różnych osób, zwłaszcza jeśli własną determinacją i poświęceniem, są w stanie zrobić wrażenie na otoczeniu. Wskazuje się także, że przyczyną złej lub niesatysfakcjonującej sytuacji społecznej takich kobiet w wielu przypadkach, nie jest sama niepełnosprawność, lecz błędy w procesie socjalizacji w dzieciństwie (Banach, 2016).

Bez wątpienia kwestią bardzo istotną jest społeczna percepcja kobiet z niepełnosprawnością. Przekonania na ich temat w znacznej mierze kształtują się na podłożu uprzedzeń i stereotypów, a wiele osób ujawnia pewne postawy pomimo braku jakiegokolwiek kontaktu z tą grupą.

PODSUMOWANIE

Sytuacja osób z niepełnosprawnością jest zawsze sytuacją pod wieloma względami skomplikowaną. Jest to grupa wyjątkowo narażona na dyskryminację, nietolerancję i wykluczenie, zwłaszcza w świecie, w którym sprawność i efektywność funkcjonowania osobistego i zawodowego są istotnymi wyznacznikami pozycji społecznej. Niepełnosprawność, jak wykazano, wywiera silny wpływ na poczucie tożsamości. Doznawane bariery i ograniczenia, niesamodzielność i konieczność korzystania z po-

mocy osób trzecich, problemy ze znalezieniem zatrudnienia, to tylko niektóre spośród codziennych utrudnień, z jakimi zmagają się osoby z niepełnosprawnością.

W środowisku osób z niepełnosprawnością bardzo szczególną grupę tworzą kobiety. Niepełnosprawność stanowi istotne zagrożenie dla poczucia kobiecości, wpływa na ocenę własnej atrakcyjności, może demotywowwać i powodować tendencję do izolacji. Można powiedzieć, że problem niepełnosprawności w wielu przypadkach staje się centralnym elementem tożsamości, a poczucie tożsamości zostaje w pewnym sensie zbudowane wokół własnych deficytów. Tożsamość kobiet z niepełnosprawnością jest więc zagrożona, a przyczynia się do tego w znacznej mierze społeczny stosunek do osób z niepełnosprawnością oraz społecznie uwarunkowane wyznaczniki ideału kobiecości, niedostępnego i nierealistycznego nawet dla osób zdrowych.

Należy stwierdzić, że kształtowanie prawidłowego i pozytywnego poczucie własnej tożsamości ma szczególne znaczenie właśnie w przypadku kobiet z niepełnosprawnością. Proces budowania poczucia własnej wartości musi jednak opierać się na zdrowej, prawidłowej ocenie własnych możliwości, a ponadto wymaga pewnej korekty społecznych postaw wobec osób, a zwłaszcza w przypadku tej grupy kobiet. Wydaje się, że współczesne przemiany społeczne i cywilizacyjne zmierzają w dobrym kierunku, ponieważ problem niepełnosprawności jest problemem stale dyskutowanym, a osoby niepełnosprawne włączane są z powodzeniem w główny nurt życia społecznego.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamczak, M. (1998). *Wybrane procesy poznawcze i emocjonalne u kobiet po mastektomii*. Poznań: Wyd. Nauk. UAM.
2. Arystoteles (2001). *Metafizyka*. Warszawa: PWN.
3. Banach, I. (2016). Wszystko zaczyna się od płci... Społeczna percepcja „inności” kobiet z niepełnosprawnością ruchową – wyniki badań. *Wychowanie w Rodzinie*, 1/2016, 393-409.
4. Cieślukowska, D., Sarata, N. (2012). *Dyskryminacja wielokrotna – historia, teorie, przegląd badań*. Warszawa: Fundacja Fundusz Współpracy.
5. encyklopedia.pwn.pl.
6. Gulczyńska, A., Jankowiak, B. (2009). Tożsamość płciowa w rozwoju psychoseksualnym człowieka. *Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa*, 2/2009, 30-39.
7. Imieliński, K. (1970). *Erotyzm*. Warszawa: PWN.
8. Karpiński, P. (2013). Paul Ricoeur: w poszukiwaniu tożsamości człowieka. *Fides et Ratio*, 4 (16), 35-49.
9. Kimmel, M.S. (2008). *The Gendered Society*. Nowy Jork: Oxford University Press.
10. Matkowski, M. (1992). *MMPI – badanie, opracowanie, interpretacja*. Poznań: Pracownia Terapii i Rozwoju Osobowości.
11. Pulpur, M. (2013). *Higiena rasy*. Pobrano z: <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,8685>.
12. Rudek, I. (2012). Kobieta niepełnosprawna – predestynacja czy transformacja funkcjonowania społecznego? W: B. Orłowska, P. Prufer (red.), *Globalno-lokalne wyzwania uczelni wyższych związane z niepełnosprawnością* (ss. 165-186), Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Naukowe PWSZ.
13. sjp.pwn.pl.
14. Szymańska-Zybertowicz, K., Zybertowicz, A. (2014). Wyzwolenie, które zniewala. Seks jako instrument wpływu społecznego: perspektywa cywilizacyjna. W: W. Sinkiewicz, R. Grabowski (red.), *Medyczne, bioetyczne, psychosocjologiczne i prawne aspekty tożsamości płci* (ss. 87-124). Bydgoszcz: Bydgoska Izba Lekarska, Komisja Bioetyczna.
15. Św. Paweł, 2 *List do Koryntian*. Pobrano z: <http://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=1010>.
16. *Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych* (Dz. U. z 2016 r. poz. 2046 i 1948 oraz z 2017 r. poz. 777, 935 i 1428).
17. Waszczyńska, K. (2014). Wokół problematyki tożsamości. *Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego*, 6, 48-73.
18. WHO (2009). *Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF)*. Warszawa: Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia.
19. Wieradzka-Pilarczyk, A. (2015). *Tożsamość religijna młodych Polaków. Próba zastosowania koncepcji Koena Luyckxa w obszarze rozwoju religijnego*. Praca doktorska. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.